

Turisme cultural i literatura. Panoràmica d'autors anglòfons a Mallorca des del segle XIX fins el temps present

TOMEU CANYELLES CANYELLES

Doctor en Història Universitat de les Illes Balears

ELISABET MORALES REUS

Doctoranda en Història Universitat de les Illes Balears

Resum

En aquest treball es presenta una visió panoràmica dels d'escriptors i viatgers anglòfons que, seduïts per Mallorca, deixaren constància escrita de les seves experiències i emocions viscudes durant la seva estada. El que es pretén és veure com, des del segle XIX fins a l'actualitat, les publicacions derivades d'aquestes visites han configurat una important promoció turística i cultural de l'illa, a la vegada que han creat una imatge internacional del paisatge i caràcter mallorquins.

Paraules clau: Turisme cultural, autors anglesos, literatura, poesia, Mallorca

Abstract

This paper presents an overview of Anglophone writers and travelers who, seduced by Mallorca, left a written record of their experiences and emotions lived during their stay. The aim is to see, from the nineteenth century to the present, how the publications derived from these visits have formed a tourist and cultural promotion of the island at the same time they have created an international image of the landscape and nature from Mallorca.

Keywords: Cultural tourism, English writers, literature, poetry, Majorca

Introducció

Els turistes de parla anglesa, i més concretament els britànics, han jugat un paper preeminent en el desenvolupament turístic de les Illes Balears. La seva presència no només es limita a períodes de vacances, sinó també a la residència, fent que la colònia anglòfona resident a Mallorca des de la segona meitat del segle XX fins el temps present sigui suficientment nombrosa com per fer, de l'illa, un dels pocs indrets de l'Estat on hi apareix una publicació informativa de forma diària: el *Majorca Daily Bulletin*.

La llarga tradició de viatgers, artistes i escriptors anglòfons que, a un moment determinat de les seves vides, han recalat a l'illa ha servit per mostrar a la resta del món "una altra Mallorca" que no correspon a la imatge estereotipada de destinació del 'sol i platja'. Des de la segona meitat del segle XIX –època en la que viatgers com William Dodd, John William Clayton o Charles William Wood descriviren als seus compatriotes britànics els paisatges i les gents d'aquella illa mediterrània, aleshores poc coneguda– fins el temps present, s'han documentat nombroses estades, tant residencials com vacacionals, d'autors de parla anglesa: poetes, dramaturgs, assagistes, escriptors, periodistes... A diferents moments de la nostra història recent, tots ells han conegut –i descrit– la realitat d'una illa sotmesa als importants canvis econòmics, polítics, socials i culturals provocats pel turisme.

El gruix bibliogràfic d'aquests visitants queda reflectit a diversos formats literaris: llibres de viatges; cròniques periodístiques; memòries, biografies o autobiografies; monogràfics al voltant d'un episodi històric, d'un personatge il·lustre o bé d'un element patrimonial concret; poemes, relats breus i novel·les, que abasten des de les trames policíiques al gènere romàntic... Aquest factor, sumat a la rellevància que tenen alguns dels noms d'aquests autors –Gertrude Stein, Anaïs Nin, Agatha Christie, D. H. Lawrence, Allan Sillitoe, i, sobretot, Robert Graves– ha fet que hagin estat centre d'algunes investigacions destacables. La darrera d'elles, i tal vegada l'obra més completa que s'ha fet mai al voltant de la presència d'autors anglòfons a les Illes Balears, és *Entre la calma y la inspiración. Diccionario de autores anglófonos en Baleares* (2015), un volum que coordinen Juana Mª Seguí i Patricia Bastida. Des de Milà, enguany ha vist la llum una altra publicació signada pel periodista i escriptor Franco Mimmi: *Mallorca, la isla de los escritores* (2015).

La vigència d'aquesta temàtica es perllonga amb altres iniciatives emmarcades dins l'àmbit del turisme cultural que han tingut lloc el mateix 2015. És el cas del projecte *Walking On Words. Mallorca Literària*, impulsat per la Fundació Casa Museu i el Consell de Mallorca (Vicepresidència de Cultura, Patrimoni i Esports) dins del marc de Mallorca Camins de Cultura. Dins d'aquest projecte, descrit com a «set rutes guiades pel paradís» que ens apropen a Jules Verne, Albert Camus, Jorge Luis Borges o Robert Graves, es pretén convidar als visitants a «a recórrer Mallorca (...) de la mà dels artistes que han escrit a l'illa, i sobre l'illa». La mescla d'autors –castellanoparlants, anglòfons, francòfons, etc.– esdevé una forma alternativa de contemplar el territori i reforçar el vincle entre cultura i turisme.

Carme Castells, directora del projecte, afirma que un dels objectius principals de *Walking on Words* ha estat:

«donar un lloc i una presència gairebé intangible a continguts que formen part del patrimoni immaterial de Mallorca, sovint esdevingut patrimoni inaccessible i invisible en les aproximacions dels visitants al territori, ja sigui per desconeixement, per manca de divulgació o per barreres idiomàtiques que ho dificulten».

Finalment, el 2015 veié la llum l'exposició *La musa i la mar. Viatgers, artistes i escriptors anglòfons a Mallorca (1900-1965)*, que va romandre oberta l'11 de juny al 23 d'octubre del 2015 a l'Arxiu Municipal de Palma i del qual, a principis del 2016, se'n publicarà un catàleg.

Amb aquest text, doncs, es pretén establir una panoràmica cronològica amb la que, de forma breu i directa, es puguin conèixer quins han estat els autors anglòfons que han escrit sobre Mallorca, de quina forma l'han mostrada als seus compatriotes i, finalment, quines obres han contribuït a escampar el nom de *Majorca* entre els lectors de mig món.

Des del segle XIX fins la Guerra Civil

Al començament del segle XIX, i fins els anys 1860 i 1870, Mallorca era una societat de base agrària en la que la propietat de la terra es trobava en mans d'una aristocràcia terratinent. A poc a poc es comença a viure una evolució socioeconòmica que culminarà a finals del segle esmentat amb la consolidació de monocultius d'exportació, la progressiva desfeta de les grans propietats nobiliàries, l'evolució del sector industrial amb l'aparició d'una burgesia ciutadana de caràcter mercantil i la creació de la banca i la línia de ferrocarril que requeriran una gran inversió de capital.

Al llarg del segle XIX i bona part del segle XX, es documenta la presència de nombrosos viatgers a Mallorca. Són persones que cerquen llocs allunyats on la revolució industrial és encara marginal, atrets per paisatges naturals, bucòlics i tranquils. Molts d'aquests visitants registraren la seva presència a l'illa en forma de llibre o article, la qual cosa motivà l'arribada de nous viatgers. No seria fins acabada la II Guerra Mundial quan començà a massificar-se el turisme a partir del moviment de turistes procedents dels països més rics en una recerca d'oci i desconexió dels quefers diaris.

Un gran antecedent d'aquests primers viatgers anglòfons que arribaran a Mallorca és el francès Andres Gasset, un personatge que havia exercit d'ambaixador de França a molts països europeus i orientals i que arribà a Mallorca a principis del segle XIX. Mentre actuava de Cònsol General a les illes venecianes, va escriure el llibre *Voyage Historique, Littéraire et Pittoresque dans les Illes et Possessions ci-devant Venitiennes du Levant*. En aquesta obra fa referència a Mallorca i no es limita a descriure el que veu i viu, sinó que també inclou opinions i comentaris personals. En general mostra l'illa com un paradís en mans d'uns habitants ignorants. Aquest llibre es considera la primera imatge de Mallorca a ulls europeus. Molts de viatgers vingueren a l'illa atrets per aquest llibre que seria traduït posteriorment en anglès, alemany i italià.

Entre els autors anglòfons que es sentiran atrets pels encants de l'illa, cal citar al viatger britànic William Dodd (1804-1866), del que gairebé no es tenen referències biogràfiques clares. Passà just tres setmanes i mitja a Mallorca entre març i maig de 1862. Immortalitzà el seu pas per l'illa amb el llibre *Three Weeks in Majorca* (1863). Un altre viatger, John William Clayton (1833-1910), deixà constància del seu pas per Mallorca amb *The Sunny South: An Autumn in Spain and Majorca*, publicat a Londres el 1869. En aquesta obra descriu el tens ambient polític que es vivia aleshores entre la població, degut a l'esclat de la Revolució Liberal el setembre de 1868 que va permetre destronar a Isabel II i iniciar el Sexenni Revolucionari, que significà per Mallorca l'alteració de la vida política d'aquells moments.

No obstant això, l'illa fou una font d'inspiració en més d'un sentit per molts altres viatgers i autors britànics, com ara pel poeta Sir John Carr (1772-1832), que viatjà a Mallorca la tardor de 1809, transmetent els seus sentiments sorgits del seu pas per l'illa en el llibre *Descriptive Travels and Eastern parts of Spain and the Balearic Isles in the year 1809*, publicat a Londres el 1811.

George Augustus Frederick Henry Bridgeman (1789-1865), vescomte de Newport i baró de Bradford també dedicà unes línies a Sóller i els seus tarongers el 1812. Unes paraules testimonials sobre aquest poble també foren escrites per Lady Elizabeth Mary Belgrave (1797-1891) el 1840, i pel reverend Henry Christmas el 1850, ben igual que per l'enginyer E.G. Bartholomew que vingué a Mallorca el 1860, contractat pel govern espanyol per construir un sistema telegràfic amb la Península.

Especial rellevància té el britànic Charles William Wood, que passà vuit mesos a Mallorca, entre el novembre de 1886 i el juny de 1887. Les impressions que l'illa li causà quedaren reflectides en el conjunt de cartes que va escriure en aquesta època i que es publicarien a mode de llibre el 1888, *Letters from Majorca*. Visità Palma, Sóller, Manacor, Valldemossa, Artà i Alcúdia entre altres. En els seus relats descriu els paisatges, les costums, les institucions i els habitants de l'illa, tot il·lustrant una època que ja sembla oblidada.

Per aquesta mateixa època, el periodista Gaston Vuillier, visità Mallorca (1888-1889) i el 1893, en el seu llibre *Las islas olvidadas*, conta la seva estància a l'illa. Aquest llibre, escrit en francès, tingué un fort impacte a França i fou traduït a l'anglès el 1896, a l'alemany el 1893, i a l'espanyol entre 1893 i 1894.

A la dècada de 1890 es consolida la imatge turística de Mallorca, però en aquesta època l'illa haurà de fer front a una sèrie de crisis derivades de la invasió de la fil·loxera de 1891 i del desastre de Cuba de 1898 que propicià el tancament de mercats on s'exportaven productes illencs. Tot això provocà fortes onades emigratòries que motivaren un procés de recuperació encapçalat pels empresaris i polítics de la societat mallorquina. Enric Alzamora, fundador del diari *La Almudaina* el 1887 i president de la Cambra de Comerç entre 1903 i 1906, anuncià la creació de la "Sociedad del Fomento del Turismo de Mallorca" el 1905, per tal de promocionar l'illa i organitzar-ne la seva visita. En aquest context apareixeran en escena viatgers i escriptors anglòfons que deixaran constància del seu pas per l'illa.

Margaret d'Este, viatgera i escriptora britànica, viatjà per les Balears el 1906, passant un temps considerable a Mallorca, illa a la que realitzà nombroses excursions (Lluc, Artà, Capdepera...). A partir dels seus apunts, el 1907 publicà *With a Camera in Majorca* (1907), recentment traduïda al català com *A Mallorca amb una càmera. Viatge per Mallorca, Menorca i Eivissa la primavera de 1906*. (2014).

El 1908 es publicà *The soul of Spain*, una obra signada per l'investigador i sexòleg britànic Henry Havelock Ellis (1859-1939) on s'hi situa un capítol sencer dedicat a Mallorca: "Ramon Llull in Mallorca". Ellis, que visità l'illa durant els primers anys del segle, analitzà el caràcter de la població mallorquina a partir de trets qualificats d'instintius, passionals, exòtics i primitius.

L'escriptora escocesa Mary Stuart Boyd (1860-1937) visità durant els primers anys del segle XX les illes de Mallorca, Menorca i Eivissa. Arrel d'aquesta experiència, va escriure *The Fortunate Isles* (1911) que, amb el tems, acabà per convertir-se en un dels llibres de viatge més pintorescs i característics de la seva època al voltant de les Balears.

Entre 1915 i 1916, l'escriptora nord-americana Gertrude Stein (1874-1946) i la seva amiga i parella Alice Babbette Toklas (1877-1967) s'instal·laren al barri d'El Terreno, després d'una sèrie de visites a Mallorca el 1911 i el 1912, coincidint amb William Cook. Des d'aleshores, Stein signaria un conjunt significatiu de textos inspirats o ambientats en l'illa: "Mallorcan Stories", "I like it to be a play", "Polybe in Port. A curtain raiser" o "Don't let us go away", entre d'altres. Fou ella qui recomanà a Robert Graves visitar Mallorca, indret al qual s'hi referí constantment com a "paradís".

És remarcable també la presència de Jules Verne a Mallorca el 1905, pràcticament d'incògnit després d'una estada a Catalunya en la que li va ser recomanada la visita a l'illa. Quan Verne arribà es trobà amb una realitat paisatgística i social diferent a la resta d'Europa. La visió d'aquella Mallorca que encara conservava reminiscències medievals fou tota una inspiració per

l'escriptor que prengué notes del que va veure i viure com a base creativa per la seva novel·la *Clovis Dardentor*, on assegura que no és possible comparar l'illa amb qualsevol altre punt de la Terra.

Després de la Primera Guerra Mundial, el turisme a Mallorca va rebre un nou impuls. A la construcció del Grand Hotel el 1903, s'hi ha d'afegir l'aixecament de l'hotel Reina Victòria el 1910 (remodelat el 1928), l'obertura de l'hotel Mediterráneo el 1923 i la construcció de l'hotel Formentor el 1926 per Adam Diehl. A més dels esmentats, es troben hotels a Valldemossa, Port de Sóller, Port de Pollença i Port d'Alcúdia, Andratx, Cala Ratjada, etc. Aquesta expansió hotelera va anar acompanyada de l'aparició de les primeres urbanitzacions com la de Ciudad Jardín el 1920.

En aquest panorama apareixen viatgers i escriptors com Frederick Carleton Chamberlin (1870-1943) que el 1920 vingué a Mallorca per recomanació de Mary Stuart Boyd. Resultat de la seva estada fou la publicació de la *Chamberlin's guide to Majorca* (1926), promulgada pel Foment de Turisme. El 1927 publicà *The Balearics and Their People*, una extensa col·lecció d'etnologia, flora, fauna i arqueologia de l'arxipèlag que redactà durant l'hivern que visqué a Mallorca.

El 1923 es documenta la visita de Francis Scott Fitzgerald (1896-1940). L'emblemàtic autor de *The Great Gatsby* no publicà cap text o novel·la inspirada en Mallorca, però sí que, mitjançant correspondència (com la que es troba conservada a la Universitat de Princeton) recomana Mallorca a les seves amistats, descrivint-la com un lloc «aparentment meravellós». Això sí, es lamenta de la presència no desitjada de «leprosos, jueus, tuberculosos i ignorants» als hotels més selectes de l'illa.

Henry Charles Shelley, escriptor de viatges i historiador britànic, arribà a Mallorca acompanyat per un altre reconegut novel·lista anglès, Arthur Hutchinson, i s'instal·là a El Terreno. De la seva estada a Mallorca apareix el volum *Majorca* (1926), on realitza nombroses descripcions al voltant de la història i l'arquitectura de l'illa. El seu llibre inclou nombroses fotografies realitzades per ell mateix i, també, s'acompanya per un capítol signat per un altre autor, Ivan Lake, dedicat exclusivament a la geomorfologia de les muntanyes del nord de l'illa. Cinc anys després publicà un volum al voltant de Ramon Llull: *The Blessed Ramon Llull: Missionary, mystic, martyr*.

El 1926, la britànica Ada May Harrison arribà a Mallorca. L'experiència li resultà tan gratificant que l'any següent publicà *A Majorca holiday*, llibre on, per altra banda, critica obertament les opinions de George Sand al voltant del caràcter dels seus habitants.

Seguint en la mateixa línia, la novel·lista nord-americana Nina Larrey Duryea també arribà a Mallorca el 1926 i, fruit de la seva visita, publicà *Mallorca the Magnificent* (1927), una guia turística amenitzada amb experiències personals. El pròleg d'aquesta obra el signà un altre autor anglosaxó resident a l'illa, Ralph Adams Cram (1863-1942), originari de New Hampshire (Estats Units) i futur autor de *The Cathedral of Palma de Mallorca: An architectural study* (1932), dedicat per complet a la Seu. Aquell mateix 1932, Larrey publicaria *The Pride of Maura*, text centrat en Mallorca on destaca aspectes sociopolítics dels habitants de l'illa.

Mary Hillgarth visità Mallorca el 1929 i, tot i que no va escriure cap llibre sobre l'illa, sí que hi va fer referència a alguns dels seus textos i correspondència, que foren publicats de forma pòstuma pel seu fill, Jocelyn Nigel Hillgarth. Destaca per ser la primera autora que es refereix a l'illa com una destinació «decebedora» i que a indrets típics, com la Seu, «no hi ha massa cosa per veure».

Un altre escriptor de prestigi que arribà a la major de les Balears el 1929 fou David Herbert Lawrence (1885-1930), pare de la famosa novel·la *L'amant de Lady Chatterly*. L'autor va escriure les seves impressions sobre Valldemossa en una de les seves cartes. El britànic, a l'igual que Hillgarth, es mostrà decebut pel caràcter de la població, a la que qualificà de «lletja i rància». Tot i així, la seva estada de cinc mesos a l'illa li inspirà els poemes "In a Spanish tram-car" i "Andraitx - Pomegranate".

El 1929 es publicà el llibre de viatges *Jogging round Majorca*, un èxit de vendes al seu moment que, fins i tot, arribà a ser reeditat el 1994. El seu autor fou Gordon West (1896-1969), escriptor i periodista britànic que arribà a l'illa el 1928.

El més destacat d'aquest any 1929 serà l'arribada a Mallorca de l'escriptor anglès més estimat pels illencs, Robert Graves. En un primer moment, ell i la seva dona Laura, es van establir a Palma, però a través de les seves excursions descobriren Deià, on el 1932 es farien construir una casa, Ca n'Alluny.

D'aquesta manera, a poc a poc arriben els anys trenta, acompanyats de nous viatgers que recal·len a Mallorca. No obstant, la Guerra Civil espanyola i la II Guerra Mundial van interrompre l'afluència turística i el turisme estranger es va veure afectat per l'aïllament que va viure l'illa durant la primera etapa del franquisme fins el 1951.

Així, podem destacar personalitats com Bessie Beckett, nascuda el 1897, que fou una viatgera i compositora nord-americana de bona família que visità Mallorca el 1930 acompanyada pel seu marit. Gairebé no existeixen dades biogràfiques d'aquesta autora, però sabem que fins l'esclat de la Guerra Civil residí a Sóller. El conflicte bèl·lic, prolongat a nivell internacional amb la Segona Guerra Mundial, impedí la tornada del matrimoni a l'illa i, fruit de l'enyorança, va escriure *Memories of Mallorca* (1947), on es descriu la idiosincràsia d'una societat tradicional amenaçada per la incipient indústria turística d'aquells primers anys trenta. Aquesta obra no ha estat reeditada ni, tampoc, traduïda al castellà. Beckett tenia un fort vincle d'amistat amb Margaret Kinlock Sheppard (1880-1963), que visqué a Mallorca des dels primers anys trenta. Sheppard, que experimentà els primers dies de la Guerra Civil a l'illa, tornà a Mallorca el 1946. Sheppard signà els llibres *A cottage in Majorca* (1947) i *Mediterranean Island* (1949).

En el més absolut anonim, tot i que aleshores ja era prou coneguda dins l'àmbit editorial, l'escriptora anglesa de novel·la negra, Agatha Christie, passà un temps a Mallorca entre 1932 i 1933. Gairebé no hi ha documents de la seva estada a l'illa, però sí que es sap que va fer una precisa descripció d'indrets, establiments i comerços que queden en bona part sintetitzats al relat "Problema en Pollença". Aquest text encapçala una miscel·lània de relats breus com *Problem at Pollença Bay and other stories* que s'ha reeditat continuadament des dels anys setanta.

És curiosa la presència del gran poeta irlandès William Butler Yeats (1865-1939), que visità Mallorca el 1935 i que visqué per un breu període a Cala Major. Tot i així, de la seva estància no consten escrits.

Robert Graves, assentat a Deià gràcies als ingressos propiciats per la seva prematura autobiografia i per la biografia sobre el seu amic Thomas Edward Lawrence (Lawrence d'Àrabia), publicada el 1927 amb el títol *Lawrence y los árabes*, va començar a capficar-se totalment en la producció literària i va escriure alguna de les seves millors obres com *Yo*, *Claudio* i *Claudio el Dios*. Amb l'esclat de la Guerra Civil, els britànics foren evacuats el 1936. Graves no tornaria a Deià fins el 1946.

Graves donaria a conèixer Deià a nivell internacional, de manera que aquest poble es convertí en un tema recurrent i cridaner per un conjunt d'autores anglosaxones, les quals situen alguns dels seus relats a aquest indret. Entre elles, és especialment rellevant la nord-americana Eleanor Mercein Kelly (1880-1968) que ambienta a Deià "Hombre de amor", un dels relats que es poden trobar a *A Spanish Holiday* (1930).

En aquests anys trenta destaca també la presència d'autors com el nord-americà Percy Waxman (1880-1948), que viatjà per l'arxipèlag balear i plasmaria la seva estada a les illes amb la miscel·lània *What price Mallorca. Whith a glance at Menorca, Ibiza, Formentera and Cabrera* (1933).

Una altra autora significativa és Melanie Pflaum (1909-2004), esposa del periodista del diari mallorquí *Majorca Sun*, Irving Pflaum. El matrimoni residí a l'illa, i més concretament al barri de Gènova, entre 1933 i 1939. Anys després, Melanie publicaria *Bolero* (1956), una novel·la que transcorre a Valldemossa.

Abans d'acabar aquest període hem de fer referència a l'arribada de Francis Caron (1898-?), escriptor i dibuixant britànic, al barri d'El Terreno, en un moment anterior a l'esclat de la Guerra Civil. A *Majorca: The Diary of a Painter* (1939), un llibre d'alt contingut eròtic per altra banda, descriu i dibuixa els paisatges de l'illa, l'agitat cosmopolitisme nocturn i l'arquitectura típica de Ciutat. El misteri al voltant d'aquesta figura és tan notable que el seu nom, possiblement, sigui un pseudònim de Pierre-Augustin Caro de Beaumarchais.

Dels anys quaranta al temps present

La Guerra Civil paralitzà per complet la creixent indústria turística que, fins aquells moments, s'havia estat desenvolupant. L'episodi bèl·lic provocà que molts de residents estrangers a l'arxipèlag tornessin als seus països d'origen, però també que deixessin de venir els viatgers, que tant havien fet per la difusió internacional del nom de Mallorca durant els anys vint i trenta gràcies a les seves publicacions. Això explicaria perquè, durant la dècada dels anys quaranta, pocs autors anglòfons documentin el seu pas per Mallorca. Un primer cas reconegut és el de l'autora franco-americana Anaïs Nin (1903-1977), que estiujà a Deià l'estiu de 1941: aquella estada li va inspirar "Mallorca", un text d'alta càrrega eròtica que aparegué a la miscel·lània pòstuma *Delta of Venus* (1977).

Paradoxalment, és en plena postguerra quan es situa el retorn a l'illa de Robert Graves. Acompanyat per Beryl Pritchard i els seus fills, Graves tornà a Deià el maig de 1946 per instal·lar-se a Ca n'Alluny, llar que, en pocs anys, es convertiria en el principal centre d'atracció per a nombrosos aspirants a escriptors o poetes, però també reconegudes amistats de la família Graves provinents de l'àmbit de l'art, del cinema o la política. Fins la seva mort, el 1985, dedicà un conjunt d'obres significatives al voltant de Mallorca: el relat *Why I live in Majorca* (1953), publicat cinc anys enrere a "The Saturday Book" amb el títol *The place for a holiday*, fou essencial per presentar Mallorca a una nova generació de turistes i, anys després, seria homenatjat per Foment de Turisme de Mallorca per haver contribuït a la promoció internacional de l'illa. El 1965 publicaria *Majorca Observed*, una miscel·lània de textos il·lustrats per Paul Hogarth que és paral·lel a l'aparició de *Collected short stories* (1965), on s'hi troba un conjunt de relats titulat *Majorca short stories*.

Els anys quaranta, en conjunt, són minsos a l'hora de recopilar informació al voltant de l'estada d'autors anglosaxons o anglòfons a l'illa. La situació capgira en els anys cinquanta: les

penúries de la postguerra, exemplificades en les cartilles de racionament, van quedant poc a poc enrere i les perspectives econòmiques milloren sensiblement amb l'arribada d'un creixent número de turistes. L'obra en anglès més significativa dels primers anys cinquanta que té com a centre Mallorca i, per extensió, la resta d'illes és *The Balearics. Majorca, Minorca, Ibiza* (1952), signada pel viatger britànic Eric Whelpton (1894-1981). L'autor considera Mallorca com una destinació òptima per realitzar-hi viatges de noces.

Entre 1952 i 1955 es documenta la residència del poeta nord-americà Robert Creeley (1926-2005), primer a Banyalbufar i, després, al barri de la Bonanova. Des del seu nou lloc de residència, impulsà l'editorial Divers Press, publicant obres de Paul Blackburn, Robert Duncan o Chales Olson. Anys després, instal·lat de nou al continent americà, rememorà el seu vincle amb Mallorca amb la novel·la de ficció *The Island* (1963).

Allan Sillitoe (1928-2010), novel·lista britànic força conegut gràcies a obres com *Sunday night and Sunday morning* (1958) o *The loneliness of the long distance runner* (1959), visqué a Sóller entre 1953 i 1959. A més d'escriure a Mallorca les obres que el convertirien en un autor de renom, traduí a l'anglès els dos toms de Lluís Ripoll, *Chopin, su invierno en Mallorca* (1955) i *Pianos de Chopin: el Pleyel en Mallorca* (1958), que contribuïren a promoure la cultura de l'illa entre el públic angloparlant. El 1953 apareix la novel·la de ficció *The Olive Tree*, signada pel nord-americà Robin Estridge (1920-2002). No hi ha proves materials de que l'autor visités Mallorca durant aquells primers anys cinquanta; tot i així, situa bona part de la trama a l'illa.

Durant els anys cinquanta es documenta la presència d'autors d'origen canadenc a l'illa com, per exemple, Mavis Gallant (1922-2014). L'escriptora, que passà els estius de 1952 i 1953 a Mallorca, reflectí el seu pas per l'illa als relats "Señor Pinedo" i "When we were nearly young" principalment, però també a "In the tunnel" i "The Pegnitz junction". Un altre autor canadenc vinculat a Mallorca és Robert Goulet (1933-2009). Animat per Robert Graves, s'estableix a Fornalutx, indret on viurà fins la seva mort. Les obres a les que fa referència a l'illa, i més concretament el municipi on visqué, són més aviat tardanes: *Puri* (2003) i *Tales of Fornalutx* (2010). Eldon Grier (1917-2001), també canadenc, residí durant un temps a Mallorca: temps suficient com per editar amb Divers Press –l'editorial local, recordem, fundada per Robert Creeley– el poemari *A Morning from Scraps* el 1955. Al llarg de la seva trajectòria, l'illa seria una temàtica recurrent, reflectida a poemes com "Night of tourists", "Procession – Holy Week", "Fishermen", etc.

El 1953 arribà al poble de Deià l'escriptora Vida Gabriela (1922), filla d'un rabí de Brooklyn, acompanyada pel seu marit, Bert Morton. A diferència de molts d'altres residents estrangers de l'època, aprengué la llengua pròpia de l'illa. Com a experiència resultant, el 1969 publicà de forma autoeditada el volum *Els mallorquins són bons al·lots*, reeditat el 1998 per José J. de Olañeta a la seva col·lecció La Foradada.

No existeix gaire informació de Shirley Gay, nom que, molt probablement, sigui el pseudònim d'alguna altra autora britànica. O autor, fins i tot. La seva única obra coneguda, *I loved a latin*, va ser publicada el 1956. Aquest relat de ficció emmarcat dins la novel·la rosa realitza una profusa descripció de la societat illenca i, molt especialment, dels joves; la descripció dels barris baixos de Ciutat, així d'indrets com El Terreno o Cas Català, fa pensar que l'autora visità o residí a Palma a la primera meitat dels anys cinquanta.

Aquell 1956, Stuart Petrie Brodie Mais i Gillian Mais publiquen un prescindible relat anomenat *Majorcan Holiday* (1956) arrel de la seva estada turística a Mallorca. Un any després veu

la llum *Murder in Majorca*, una novel·la d'intriga signada pel nord-irlandès Brian Moore (1921-1999) que res té a veure amb la redactada per Paul Tabori durant els anys seixanta.

El 1959 s'instal·la al barri de Santa Catalina Anthony Bonner, musicòleg i investigador nascut a Nova York el 1928, el qual ha dedicat a difondre el llegat de Ramon Llull entre el públic anglès; per això mateix, se'l considera com un dels ambaixadors internacionals més rellevants en la història del lul·lisme. Entre les seves obres més conegudes al voltant de la seva figura, cal destacar *Selected works of Ramon Llull* (1985), *Doctor Illuminatus. A Ramon Llull reader* (1993), *Dictionary of Lullian definitions* (2003), *The art and logic of Ramon Llull. A User's Guide* (2007) i *Ramon Llull: A contemporary Life* (2010). També, a finals dels anys cinquanta es situa l'arribada de Robert Forrest Burgess, nascut a Michigan (Estats Units) el 1927. Després d'haver servit com a soldat a la Segona Guerra Mundial, viatjà amb la seva dona per arreu d'Europa fins programar una estada a Mallorca. El periple de la parella és narrat, amb tints humorístics, a la novel·la autobiogràfica *Moving to Majorca*, publicada el 2011, on procura una descripció de la societat illenca d'aleshores i la seva transició cap a l'economia turística.

S'ha de destacar que entre el 26 i el 28 de maig de 1959 es celebrà el *I Col·loqui Internacional de la Novel·la a Formentor*, amb presència d'autors anglosaxons tan significatius com el britànic Henry Green (1905-1973).

Els anys seixanta marquen la confirmació de Mallorca i les Balears com a destinació turística internacional, enfocada més aviat com una destinació de masses, i més concretament de sol i platja, que no pas un indret cultural. En aquest sentit, Deià començava a perfilar-se com una autèntica reserva d'intel·lectuals, lletraferits, poetes i escriptors. Kingsley Amis (1922-1995), reconegut novel·lista, poeta, còmic i crític anglès, es trasllada a Mallorca la Setmana Santa de 1963 amb l'objectiu de quedar-s'hi a viure: afirmà que Deià és una colònia d'artistes i autors que orbiten al voltant de la figura de Robert Graves. Anglesos, nord-americans, australians, neozelandesos, indis, irlandesos... El seu gruix és força significatiu: Alston Anderson (1924-2008), Gerald Gardner (1884-1964), John Biram (1922), Rosalie de Meric (1906-1999), Jacob Bronowski (1908-1974), Norman Cameron (1905-1953), George Cockcroft (1932), Maurice Duggan (1922-1974), Ruth Fainlight (1931), Alan Hodge (1915-1979), Robert Kee (1919-2013), Harry Hibbard Kemp (1883-1960), Galway Kinnell (1927-2014), John Charles Linthicum (1948-2008), Jay Macpherson (1931-2012), Lawrence Malkin (1934), Harry Mathews (1930), Roger McGough (1937), James McKinley (1936-2015), William Stanley Merwin (1927), Christopher Perret (1930-1965), James Reeves (1909-1978), Alastair Reid (1926-2014), Martin Seymour-Smith (1928-1998), Ronnie Wathen (1934-1993), Colin Wilson (1931-2013), Honor Wyatt (1910-1998)... Julia Blackburn, novelista i assagista anglesa nascuda el 1948, arribà amb la seva mare –l'artista Rosalie de Meric– a Deià el 1961, instal·lant-s'hi de forma definitiva el 1966 per treballar colze a colze amb Robert Graves per, anys després, tornar a establir-se a Anglaterra. El seus anys a l'illa queden sintetitzats a l'autobiografia *The Three of Us: A Family Story* (2008).

Al marge de Deià, hem de destacar autors com Paul Tabori (1908-1974), el qual publicà el thriller *Murder in Majorca* (1961), un text descatalogat que, des d'aleshores, ni s'ha reeditat ni tampoc traduït. Molt més significatiu, en comparació, és el text que signà l'ex-cònsul general de Los Angeles i ambaixador a Panamà Arthur Cleugh (1894-1964), el qual un cop retirat de la seva carrera diplomàtica vingué a viure a Mallorca. El 1963 publicà *Viva Mallorca: Yesterday and Today in the Balearic Islands* (1963), un llibre dirigit als britànics que desitgen instal·lar-se a Mallorca com a residents i on s'hi descriu l'illa com un petit paradís a partir d'anècdotes, hàbits i tradicions locals.

Després de dues dècades considerablement significatives a nivell bibliogràfic, durant els anys setanta i vuitanta les publicacions d'autors anglosaxons minven de forma considerable. És una època en la que, front a les edicions creixents en alemany o holandès, els textos en anglès es limiten principalment a guies de viatge força convencionals o bé reedicions de texts clàssics, editats a dècades posteriors. Tot i així, cal destacar alguns casos concrets, com el del londinenc Roderic Jeffries (1926), resident al Port de Pollença des de 1972 fins el temps present. Jeffries, que havia debutat a l'àmbit editorial el 1952 baix el pseudònim de Roderic Graeme, donà lloc a una sèrie de novel·les policiaques ambientades a Mallorca i que tenen com a protagonista a l'inspector mallorquí Enrique Álvarez. El naixement d'aquest personatge s'inicia el 1974 amb la publicació de *Mistakenly in Mallorca* i clou, de forma definitiva, amb la que, a hores d'ara, és la seva darrera novel·la, *Murder Majorcan Style* (2012). Es calcula que l'obra de Jeffries supera els 160 títols.

Durant els anys noranta, s'incrementa el gruix bibliogràfic anglòfon al voltant de Mallorca amb l'aparició de nous textos. Una de les publicacions en anglès més notables de la dècada fou *Wild Olives: Life in Majorca with Robert Graves* (1995). El seu autor, William Graves, fill de Robert Graves i marmessor literari de la seva obra, va néixer a Devon (Regne Unit) el 1940, però es traslladà a viure a Deià el 1946, indret on ha estat lligat pràcticament tota la seva vida. *Wild olives*, posteriorment editat en castellà amb el títol *Bajo la sombra del olivo*, és un relat autobiogràfic que aconseguí un ressò significatiu al seu moment pel caràcter desmitificador al voltant de la figura de Robert Graves.

El 1999 es publica la novel·la de ficció, l'exitosa *The Bloody Bokhara. A will stock Mallorca mystery* (1999). El seu autor fou el nord-americà George Scott (1925-2013), resident a Binisalem des de mitjans dels anys vuitanta. Aquest volum, a més de ser molt ben acollit entre el públic britànic, s'arribà a traduir a l'alemany, aconseguint arribar al número 1 de vendes al seu moment a Alemanya. A la seva següent novel·la, el thriller *The chewed Caucasian* (2001), una part important de la seva trama també té lloc a l'illa.

Curiosament, és al nou segle quan es dispara el número de publicacions ambientades, de forma total o parcial, a Mallorca. El prolífic Peter Kerr, autor escocès nascut el 1940, n'és un bon exemple. El seu primer llibre, *Snowball oranges. One Mallorcan Winter* (2000), acabà per convertir-se en un best-seller al Regne Unit. De fet, guanyà un dels premis de l'American Book of the Year Awards gràcies a aquest títol. L'èxit d'aquesta obra donaria lloc a nous títols com *Mañana, mañana. One Mallorcan Summer* (2004), *A basketful of snowflakes. One Mallorcan Spring* (2005) i, finalment, *Viva Mallorca! One Mallorcan Autumn* (2005). Després d'aquesta sèrie, escrita en clau d'humor, aprofundeix en novel·les d'intriga, ambientades total o parcialment a Mallorca com són *The Mallorca Connection: Bob Burns investigates* (2006) o *The Gannet has landed* (2008). Dins la seva prolífica obra cal destacar *From paella to porridge: A farewell to Mallorca and a Scottish Adventure* (2006) i, finalment, la novel·la històrica *Song of the eight winds* (2012), on aborda la reconquesta cristiana de Mallorca durant l'Edat Mitjana.

El 2004, Tomàs Graves (1953), fill menor de Robert Graves, publica *Tuning up at dawn*, una obra d'elements autobiogràfics en els que mescla records d'infància i joventut a cavall entre Mallorca i Anglaterra. El 2005 va ser escollit per la BBC com "Llibre de la setmana", realitzant-se una adaptació radiofònica que fou emesa per Radio Four. El 2013 publicà *Bread & Oil: A Celebration of Majorcan Culture*.

Arrel de la trobada literària *Tertulia@Deià* organitzada el 2004 per l'editor britànic Simon Finch, l'escriptor i guionista britànic Hanif Hureishi (1954) decideix passar les seves vacances a

diferents pobles de l'illa (Manacor, Fornalutx, Pollença, etc.) que resumeix al seu extens article "One giant step" que aparegué a The Guardian aquell mateix any i, finalment, al seu llibre *Collected Essays* (2011). Al *Diccionario de autores anglófonos en Baleares* llegim:

«Algunas de las experiencias que recoge tienen que ver con otros turistas ingleses y lo que Kureishi percibe como una manera muy distinta de experimentar Mallorca. De hecho, en el artículo resalta la paz y la tranquilidad que le proporciona la visita a la isla y las alternativas disponibles para los turistas a quienes les interese algo más que el sol y la playa».

El 2005 apareix *Majorca, Paradise not lost. Living the dream of a Spanish island* (2005), un volum signat pel nord-americà Chuck Maisel i que, amb el temps, ha acabat per convertir-se en un llibre de gran popularitat entre els turistes que visiten l'illa.

El nord-americà George Cockcroft (1932), resident a Deià durant els anys seixanta –indret on donaria forma a la seva reconeguda novel·la *The dice man*– sintetitza els seus records en l'obra còmica *Naked Before the World* (2008), ambientada al mateix poble, tot i que reanomenat "Maya", durant els anys seixanta i setanta.

Més reconegudes són les memòries *Witches, oranges and slingers. Half a century in Mallorca* (2007), que publicà la professora d'anglès i bibliotecària Elena Davis, originària de Nova York. Davis trepitjà Mallorca per primera vegada l'any 1955 i s'instal·là de forma definitiva el 1959, residint a Sóller i Fornalutx. La profusa descripció de les diferències culturals entre Manhattan i Mallorca que fa al seu text li valgué un considerable reconeixement tot i la seva avançada edat: a hores d'ara, i a punt de complir els 100 anys de vida, l'autora continua vivint a Mallorca.

La mateixa editorial britànica que publicà *Witches, oranges and slingers. Half a century in Mallorca*, Summersdale, també s'ha encarregat d'editar un conjunt d'obres de la periodista Anna Nicholas, resident a Sóller i col·laboradora de rotatius tan influents com The Daily Mail, The Sunday Telegraph, The Independent o The Financial Times. Les seves quatre obres, fonamentades en records i memòries autobiogràfiques, queden recollides a cinc obres que han gaudit d'un èxit significatiu entre el públic anglosaxó: *A Lizard in My Luggage: Mayfair to Mallorca in One Easy Move* (2007), *Cat on a Hot Tiled Roof: Mayhem in Mayfair and Mallorca* (2008), *Goats from a Small Island: Grabbing Mallorcan Life by the Horns* (2009), *Donkeys On My Doorstep: Hoofing it in the Mallorcan Hills* (2010) i, finalment, *A Bull on the Beach: Enjoying the good life in Mallorca* (2012).

El 2010 es publica *The Perfect Soldier*, un diari pòstum amb les vivències de Ross Abrams (1920-2006), artista i escriptor procedent de Virgínia (Estats Units) que s'instal·là a Deià el 1953, segons llegim al volum *Entre la calma y la inspiración. Diccionario de autores anglófonos en Baleares*,

«atraído por las imágenes de tranquilidad y belleza que le transmitían amigos suyos ya asentados en la isla de Mallorca».

Aquell mateix any es publicà un altre exitós volum, titulat *A House in the High Hills: Dreams and Disasters of Life in a Spanish Farmhouse*. La seva autora és Selina Scott, una reconeguda periodista britànica vinculada a la premsa i a la televisió.

Mallorca és l'escenari principal del thriller *Navegator* (2012), obra de l'enginyer britànic Geoffrey Iley (1928). L'autor, que hi ha passat nombroses temporades des dels anys noranta, afirma sentir-se profundament atret per la cultura i la llengua pròpia de l'illa.

Una altra de les obres en anglès més recents és el llibre de memòries *Retirement in Mallorca – Jubilation* (2014) que signà l'espia, escriptora i periodista escocesa Veronica More (1919), resident a Fornalutx des dels anys seixanta. Aquell mateix any aparegué a les llibreries angleses i nord-americanes *Man from the sky*, el debut literari de Danny Wynn (1953), autor procedent de Nova York. Aquesta novel·la està ambientada a la Serra de Tramuntana.

Conclusió

Com hem pogut observar al llarg d'aquest breu recorregut històric-literari, Mallorca ha esdevingut un paisatge inspirador per un conjunt significatiu d'artistes, i més concretament pels escriptors i viatgers que, amb una certa sensibilitat derivada del Romanticisme, han estat seduïts per la costa, l'orografia, pel caràcter o les costums mallorquines.

La imatge idíl·lica de Mallorca a partir de diversos elements –clima favorable, tranquil·litat, folklore, natura, etc.– ha donat sentit al seu reclam turístic, especialment entre els visitants de parla anglesa. Meravellats per aquest entorn, la influència d'autors com Robert Graves, Agatha Christie o Gertrude Stein entre d'altres, ha contribuït a impulsar turísticament Mallorca a nivell internacional mitjançant les seves descripcions, els seus relats o les seves pròpies vivències. El seu testimoni, doncs, esdevé un conjunt bibliogràfic de valoracions majoritàriament favorables que, a la vegada, permeten incorporar una mirada aliena i externa a temàtiques tan diverses com medi ambient, llengua, tradició... El gruix d'iniciatives que han tingut lloc durant el 2015 (edicions de llibres, exposicions commemoratives, disseny de rutes guiades, etc.) reflecteix la creixent importància d'aquesta temàtica a uns moments de necessària reflexió al voltant de l'actual model turístic de les Illes Balears.

Per tant, la relació entre Mallorca i el món literari anglòfon establerta entre els segles XIX, XX i XXI, revela la importància del bagatge cultural que posseïm i ens permet reflexionar sobre la creació de noves propostes encaminades a la promoció i estimulació d'un turisme cultural de qualitat; una alternativa clara, però també urgent, per diversificar la indústria turística més enllà del sol i la platja.

Bibliografia

- BAUZÁ MARTORELL, Felio J. (2006): *Hotel del Artista. Valldemosa 1943-1966*. José J. de Olañeta Editor, Palma.
- Barceló i Pons, Bartomeu (2000): "Història del turisme a Mallorca". Dins *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*. n°50. Vol. XV. Ed. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona. pp 31-55.
- DD.AA (1982): *Història de Mallorca*. Volum II. Editorial Moll, Palma.
- DD.AA (1987): *Majorca Daily Bulletin. Social 25th Anniversary Edition 1962-1987*. Grup Serra, Palma.
- DD.AA (2015): *Walking On Words. Mallorca Literària*. Consell de Mallorca / Institut d'Estudis Balearics, Palma.

- GABRIELA, Vida. (1998): *Els mallorquins són bons al·lots*. José J. de Olañeta Editor, Palma.
- FERRA MARTORELL, Miquel (2009): *Mallorca vista pels escriptors*. Volum I i II. Miquel Font Editor, Palma.
- MIMMI, Franco (2015). *Mallorca, la isla de los escritores*. Ed. Lampi di Stampa, Milà.
- MOYÀ ANTÓN, Eduardo (2013): "British Literary Diaspora in the Mediterranean: The (Re) Creation of the Sunny South". Dins *Kaleidoscope*, núm. Gener de 2013. Durhams University, Durham.
- PLANAS NOVELLA, Núria (2014): *Les guies turístiques de Mallorca (1900-1936)*. Memòria d'investigació. Universitat de les Illes Balears [Inèdita]
- SEGUÍ AZNAR, Juana M^a; BASTIDA RODRÍGUEZ, Patricia (Eds.) (2015): *Entre la calma y la inspiración. Diccionario de autores anglófonos en Baleares*. José J. de Olañeta Editor, Palma.
- RUIZ MAS, José (1998): *La Guardia Civil en los libros de viajes en lengua inglesa*. Tesis doctoral. Universidad de Málaga [Inèdita].

